

I. Hafta: Teknoloji Felsefesi Nedir?

(Andrew Feenberg'in Eleştirel Teknoloji Kuramı Bağlamında Bir Giriş)

Teknoloji Felsefesi, günümüz teknolojisinin ardında yatan temel tavrı ve düşünme biçimini eleştirel olarak çözümlemektir. Bu türden bir felsefeye gereksinimin altında yatan neden ise yine çağımızın temel bir sorunu olan çevre krizi ile yakından ilişkili olmasıdır. Söz konusu ilişki insan ve teknoloji arasındaki ilişkinin yeniden ve derinlikli bir biçimde ele alınmasını ve özellikle modern dünyada bu ilişkinin nasıl bir dönüşüme uğradığını özenle düşünmeyi gerektirir. Teknoloji konusunda ne kadar bilinçliyiz, çevre duyarlılığımız ile bu bilinçlenme arasında nasıl bir ilişki var? Modern teknoloji neden oldukça eski çağlarda doğayla kurulan ilişkiye benzemiyor? Teknoloji batılı bir olgu mudur? Yerlilerin yaşamıyla, batılı insanın yaşamı ve değerleri arasında ne türden farklılıklar var? Teknoloji ve teknik aynı şey midir? Eğer değilse aralarında ne tür bir farklılık vardır? Gibi sorularla başlamak ve bu soruları irdeleyerek tartışmak teknoloji felsefesine başlangıcı belirlemektedir.

Andrew Feenberg'in Eleştirel Teknoloji Felsefesi oluşturma teorisi teknoloji felsefenin ne olduğu ve bu konudaki temel yaklaşımları anlamak adına oldukça faydalı bir başlangıçtır. Feenberg'in teknoloji felsefesinin öncelikle eleştirel olması gerektiği irdelemesi ve bu amaçla da çağının teknoloji anlatışlarını iki temel yaklaşım olarak betimlemesi ilgi çekicidir. Feenberg bu yaklaşımları en genel anlamda determinist ve konstruktivist yaklaşımlar olarak belirler. İlki için teknoloji bir yazgıdır ve her şeyin nedeni onda aranır. İkincisi için ise teknoloji bir amaç ve araç dinamiği olarak anlaşılmalıdır. Elbette bunlar her iki yaklaşım için de en temel tavrı biçimlendirmektedir. Şimdi bu yaklaşımları ayrıntılı olarak ele alıp Feenberg'in hangi noktalarda onları eleştirdiğiyle devam edelim.

Feenberg öncelikle teknolojinin teknik bir etkinlik olarak tüm diğer etkinliklerden farkını sorunsallaştırır. Elbette bu sorunda öne çıkan şey, dünyaya teknik bir tavırla yaklaşmanın anlamıdır. Feenberg bu tavrın en temel iki niteliğini verimlilik ve kontrol olarak belirlemektedir. Teknoloji felsefesinde bu ikilinin sorunsallaştığı ilk düşünür Marx'tır. Pek çok düşünür, özellikle de Heidegger ve Frankfurt Okulu bu sorunu Marx'ın kapitalizm tanımındaki "kişisel olmayan egemenlik" kavramıyla çözmeye çalışmıştır. Söz konusu düşünürlerin düşünceleri teknik etkinliği açıklamak adına son derece soyut kalmakla birlikte bize tekniğin anlamını, özünü ve temel yaşantı biçimini göstermekle de oldukça önemli bir yere sahiptir.

Teknik etkinliğin en temel özelliği sürekli, artarak insansızlaştırmadır. Böylelikle teknik kendini görünmez bir el gibi tüm toplumsal yapılarda gerçekleştirilmekte ve baskın

bir form ya da tavır olarak konumlanabilmektedir. Burada eyleyen ya da bir iş yapan insan varoluşu etkilemekten çok etkilenmektedir. Yani yönlendirici ve baskın olan tekniktir.

Heidegger ve Marcuse için özellikle günümüz dünyasını yani modern dünyayı biçimlendiren insan ve teknoloji arasındaki bu yıkıcı ya da kısıtlayıcı ilişki özünde modern deneyimle ilgili bir yanılsamadır. Heidegger bunu Almanca *Bestand* sözcüğüyle açıklayacaktır ve meseleye varlığın tarihi çerperinden yaklaşacaktır. Her nesne bu anlamda teknik faaliyet için bir hammadde olarak görülmekte ve buna bağlı olarak da anlamlandırılmakta ya da değer biçilmektedir. Marcuse ise bu soruna daha toplumsal bir yerden yaklaşmayı tercih eder. Nitekim Feenberg kendi kuramını oluştururken daha çok Marcuse'un tavrına yakındır. Marcuse için teknik dolayımı sağlayan her tür toplumsal kurum ve bu kurumlara özgü sınıflar arasında olduğu gibi yönetenler ve yönetilenler arasında da süregelen bölünmeler bize insan ve teknoloji ilişkisini çok daha somut, amprik bir düzlemde gösterecektir. Ancak Marcuse'un temel sorunu toplumsal ve politik bir yerden değil de bunları da teknikleştiren bir yerden hareket etmiş olmasıdır. Marcuse bunu *Tek Boyutlu İnsan* kitabında şöyle açıklar: *Toplumsal bir konuya politik ya da ahlaki bir çözüm bulmaktansa teknik bir çözüm bulmakla politik ve ahlaki olanı da daha derinden etkilersiniz.*

Teknoloji bu anlamda iki yönlü bir olaydır. Bir yanda iş gören kişi diğer yanda nesne bulunur. İki taraf da insan olursa teknoloji bir güç aygıtına dönüşecektir. Nitekim çağımızın teknoloji sorunsalı özünde ne teknik yol ya da yöntemin kendisi ne de teknik aletlerle ilgili değildir. Teknoloji toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel bir meseledir ve onu bütünlüklü olarak anlamak istiyorsak indirgemeci ya da muhafazakar yorumlar yerine çok daha komplike bir analiz yapmalıyız.

Tam da bu noktada Feenberg'in teknoloji felsefelerini ikiye ayırarak incelemesini ayrıntılandırmak faydalı olacaktır. Feenberg bu ikiliyi *substantivist* ya da *determinist* ve *konstruktivist* yaklaşımlar olarak belirler. Heidegger gibi düşünürlerin içerisine dahil edildiği yaklaşım teknolojiyi yazgı olarak gören ve onu modern dünyanın tüm sorunlarının ardına yerleştiren yani teknoloji sorununa tözselleştirici ve belirlenimci yaklaşan *substantivist/determinist* anlayıştır. Feenberg bu yaklaşımı hem indirgemeci bulmakta hem de modernizm karşıtlığını olumlamamaktadır. Feenberg'e göre, bu türden yaklaşımlarda toplumsal bir teknolojinin zengin ve karmaşık anlatımı karşısında çok da soyut, tarihsel olmayan ve dolayısıyla zayıf bir anlatım bulmaktayız.

Konstruktivist teknoloji anlayışı ise substantivist olanla taban tabana zıt bir yerden hareket eder. Teknoloji bir alet ya da aygıt sistemi olarak algılanarak çok dana deneysel ve teknik bir alana çekilir. Ancak bu yaklaşım modernlikle hiç ilgilenmez ya da onu eleştirel olarak

çözümleme işine hiçbir biçimde kalkışmaz. Diğer yandan konstrüktivistlere özgü önemli bir saptama aygıt ya da alet sistemiyle onları kullananlar arasındaki ilişkinin algı düzleminde çözümlenmesidir. Teknolojinin algıda bıraktığı etkilerin ya da oradaki işleyişinin çözümlenmesi de denilebilir buna. Bu anlamda teknolojiyi salt akılcı bir şey olarak görmek ya da onu bilimsel akılla birleştirmek doğru değildir. Nitekim özellikle 18. yy ve sonrasındaki gelişmeler göz önüne alındığında bilimin pozitivist yükselişi ile onun kendini teknolojiye tamamladığı ya da tam olarak gerçekleştirdiği düşünce oldukça yaygın ve hakim bir düşüncedir. Elbette bu tarz bir düşünce için teknoloji merkezi anlamını verimlilik ve konformizmde bulur. Kolaylaştıran ve az zamanda çok şey üreten bir teknik tavrın, kolaylaştırıcı tavrın belirginleşmesi de diyebiliriz. Ancak konstrüktivistler, Feenberg'in de onlardan ödünç aldığı üzere, akılcı yaklaşım yerine teknolojiye göreceli yaklaşmayı tercih ederler. Nitekim teknoloji eğer bir algı meselesi ise bu durumda onun değerlerinin mutlak ve nesnel değil, göreceli olması gerekecektir. Teknolojinin toplumsal ve kültürel okumalarında da aynı görüş hakimdir. Sonuç olarak teknik tercihler sonucu şu ya da bu topluluğun yaşam biçimini destekleyen bir dünya açarlar.

Buradan hareketle, Feenberg, modern toplum ve teknokrazi ilişkisini belli grup ya da kurumlara etki eden bir şey olarak yorumlar. Tekniik uzmanlar, tüzel kişilikler ve hizmet ettikleri siyasal elitler..gibi. Feenberg ileri sürdüğü bu tezi *teknik kod* kavramıyla formülleştirir. Teknik kod, bir probleme teknik olarak uyumlu bir çözüm içerisinde çıkar ya da ideolojinin gerçekleştirilmesidir. Yani teknik kod, toplumsal bir amaç bakımından uygun olan alternatif teknik tasarımlar arasında tercih yapma ölçütüdür. Burada amaçlar olarak kastedilen ahlaksal, estetik, kültürel amaçlardır. Bir şeyin neden istenebilir ya da istenemez olduğunun kodlanmasıdır. Bu kodlama içerisinde de belli bir ideoloji ya da çıkar kendini gerçekleştirilmektedir. Reklamlardan bir örnek verelim. Hazır köfteler ve kadın imgesini ele alalım mesela. Kadın işten gelir yorgundur, çocukları masada hazır vaziyette ve çok acıkmış bir biçimde annelerinin onlara yemek yapmasını beklemektedirler. Kadın çantasından hazır köfteleri çıkarır ve hemen ısıtarak çocuklarını doyurur. Görünürde çok basitçe anlatılan bu reklam görseli bize alttan alta bir ideolojiyi hız, kolaylık ve mutluluk zincirinde sunmaktadır. Reklamın sonunda herkes mutludur. Hazır köfte burada kadının hem çalışıp, hem çocuk yapıp hem de zorlanmadan bu hayatı sürdürebilmesi mucizevi hazır yiyeceklerle mümkündür. İşte teknik kod algılarımıza buradaki örnekte reklam tasarımcısı ve ürün sahibi tarafından bu şekilde işlenmektedir.

Böylesi kodlar, bireylerce algılanan öz-çıkarcı ve yasa tarafından desteklenince bunların politik olarak nasıl yerleştiği genellikle fark edilmez. Belli bir yaşam tarzının kültürel olarak

güvenceye alınması ve mevcut iktidarın hegemonyacı olarak tanımlanmasının ardında yatan dinamiktir, bu. Sonuç olarak, *nasıl ki politik felsefe yasada kökleşmiş olan kültürel oluşumları sorun edinmekteyse aynı şekilde teknoloji felsefesi de teknik kodlarda başarıyla kökleşmiş teknik oluşumları kendine sorun edinir.*